

ANNA PAWIAK

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy

ZNACZENIE POZAWERBALNEGO KOMUNIKOWANIA SIĘ NAUCZYCIELA Z UCZNIAMI W CZASIE LEKCJI - ZARYS PROBLEMATYKI

Proces edukacyjny jest procesem komunikacji, porozumiewania się nauczyciela z uczniami w celu zbudowania przez nich własnej tożsamości, określenia swojego miejsca w otaczającej rzeczywistości, przygotowania się do podjęcia nowych ról w przyszłości. W komunikowaniu się między nimi wyróżnia się zasadniczo dwa podstawowe kanały przekazu informacji: kanał językowy i kanał komunikacji pozawerbalnej.

Najczęściej jednak komunikowanie jest postrzegane w aspekcie posługiwania się językiem jako środkiem słownego porozumiewania, który wpływa na wzajemne relacje łączące nadawcę z odbiorcą, w tym przypadku nauczyciela z uczniami. Jednak nie bez znaczenia jest porozumiewanie się kanałem komunikacji pozawerbalnej czyli "językiem ciała", zaś w obrębie wielości elementów, z nim związanych, zwłaszcza - mimiką twarzy, gestykulacją i postawą ciała.

Przedstawione sposoby komunikowania się nauczyciela z uczniami posiadają dwojakiego rodzaju znaczenie w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Z jednej strony mogą usprawniać lub zakłócać proces kierowania klasą szkolną podczas lekcji. Z drugiej strony, są ważnym czynnikiem decydującym o klimacie emocjonalnym w klasie, o uczuciach przeżywanych przez uczniów. Komunikowanie się werbalne i niewerbalne nauczyciela z uczniami wyznacza typ łączących ich relacji, który może być oparty na psychologicznej przemocy nauczyciela oraz lęku i posłuszeństwie ucznia bądź, typ relacji oparty na wzajemnym szacunku i zaufaniu (Jakubowska U., 1996).

Nauczyciel będący rzadko świadomy swoich pozycji ciała, min i gestów mogących mówić coś zupełnie innego niż wypowiedziane przez niego w tym samym czasie słowa, może wywoływać negatywne reakcje u uczniów wyrażające ich zachowanie i samopoczucie, stosunek do nauczyciela przedmiotu, którego uczy i szkoły, wpływające na proces uczenia się i myślenia uczniów podczas lekcji.

Uczniowie na podstawie informacji czerpanych z pozawerbalnych komunikatów nauczyciela w czasie lekcji wyciągają często szereg bardzo trafnych wniosków na jego temat. Należy więc zdawać sobie z tego sprawę, że komunikacja pozawerbalna nauczyciela jest nie bez znaczenia i pozostaje zauważana przez uczniów.

Komunikacja niewerbalna jak do tej pory znalazła swoje największe zastosowanie w badaniach i w praktyce na gruncie psychologii klinicznej i psychoterapii.

W wyniku istnienia trudności związanych z określonymi wymogami metodologicznymi, problematyka komunikacji niewerbalnej, stanowiącej poważny i w dużej mierze wykorzystywany wkład informacyjny w egzystencji szkolnej np. podczas lekcji prowadzonej przez nauczyciela z uczniami, nie była podejmowana przez naukę uniwersytecką.

Praca, w której po raz pierwszy zwrócono uwagę na mimikę wyrażającą uczucia ludzi i zwierząt, mająca znaczenie w ogólnych, technicznych studiach nad językiem ciała była dziełem Karola Darwina, a wydana została w 1872 r. Jednak szerszej komunikacją pozawerbalną zainteresowano się dopiero w latach 60. naszego stulecia. Osiągnięcia w pracy na płaszczyźnie komunikacji pozawerbalnej polegały głównie na odkryciu około miliona różnych elementów komunikacji pozawerbalnej, określeniu typologii jej funkcji, dokonaniu jej klasyfikacji. Zagadnieniami tymi zajmowali się między innymi: Matuszewicz (1974), Shawa (1976), Argyle (1976), Tedeschi i Lindskold (1976), Freedman (1978), Exline i Fehr (1978), Domachowski (1980), Scherer i Wallbot (1985), Adler i Rodman (1985).

Z dotychczas uzyskanych informacji na temat komunikacji pozawerbalnej najważniejsze wydają się być dwa odkrycia.

Po pierwsze, sygnały pozawerbalne mają pięciokrotnie większe oddziaływanie na grupę odbiorców niż sygnały językowe z czego powinni zdawać sobie sprawę nauczyciele. Według Alberta Mehrabiana (1971), tylko 7% znaczenia danej wiadomości zawarte jest w słowach, 38% w brzmieniu głosu, a aż 55% w sygnałach pozawerbalnych. Do podobnego wniosku doszedł amerykański profesor psychologii Briedwhistell. Stwierdził on bowiem, że słowny komponent w konwersacjach bezpośrednich wynosi mniej niż 35%, a 65% informacji czyli aż 2/3 informacji przekazywanych jest kanałem pozawerbalnym.

Po drugie, gdy sygnały językowe i pozajęzykowe (pozawerbalne) nie zgadzają się ze sobą, wówczas bierze się pod uwagę jako bardziej wiarygodne właśnie te ostatnie czyli sygnały pozawerbalne. Uczniowie łatwo wyczuwają obojętność lub wrogość nauczyciela, brak prawdziwego zainteresowania ich pracą, osiągnięciami, wynikami w nauce, brak życzliwości i szacunku ze strony nauczyciela, mimo jego słownych (werbalnych) zapewnień. **Komunikacja pozawerbalna jest często postrzegana jako bardziej wiarygodna niż komunikacja werbalna, ponieważ jej sygnały nie ulegają tak łatwo mistyfikacji.**

Gdy młodzież nie zna bliżej nauczyciela, ocenia go między innymi po jego ruchach, gestykulacji. Uczniowie momentalnie zauważają widoczne na twarzy przeżycia i miny nauczyciela prowadzącego lekcje w klasie, bez względu na to, co mówi, wpływa to na ich samopoczucie i zachowanie w czasie lekcji. Jeżeli nauczyciel ma zawsze pogodny wyraz twarzy, a tylko czasami jest smutny, zmartwiony,

wówczas uczniowie są zaniepokojeni, współczują mu, swoim zachowaniem starają się nie robić mu przykrości. Budzą się w nich pewne uczucia charakterystyczne relacjom partnerskim i przyjacielskim. Większość naukowców jest zdania, że kanał słowny jest używany głównie do przekazywania informacji, podczas gdy kanał pozawerbalny służy głównie ustalaniu stosunków międzyludzkich (Argyle M., 1969).

Komunikacja pozawerbalna nauczyciela zależy od wielu elementów, również od postawy agresywnej, biernej lub asertywnej reprezentowanej przez nauczyciela. (Gillen T., 1997).

Groźne miny nauczyciela agresywnego, intensywne ruchy jego rąk oraz wrzaskliwy głos mogą wpływać negatywnie na procesy uczenia się i myślenia uczniów podczas lekcji. Uczniowie przyzwyczajają się uczyć pod presją, kontrolą, tylko dlatego, aby nie rozgniewać nauczyciela. Zanika u nich zainteresowanie przedmiotem, którego uczy dany nauczyciel, pojawiają się trudności z koncentracją uwagi, nieustanny strach i lęk towarzyszący im przed i w czasie lekcji.

Nauczyciel bierny, nie potrafiący utrzymać kontaktu wzrokowego z uczniami, bez wyrazu twarzy, nie gestykujący dla podkreślenia istotnego fragmentu wypowiedzi nie jest w stanie zainteresować uczniów przekazywanymi treściami przedmiotu, którego uczy. Bierna postawa nauczyciela może wywoływać takie zachowanie młodzieży jak: złośczenie się, denerwowanie, chęć wyśmiania, dokuczania, rozproszenie uwagi, nudzenie się, zniechęcenie do przedmiotu, co wpłynie na wyniki w nauce danego przedmiotu.

Nauczyciel asertywny, posiadający umiejętności komunikacji pozawerbalnej: opanowanej, właściwej, celowej to nauczyciel o pogodnym wyrazie twarzy, z lekkim uśmiechem także w oczach, nie wpatrujący się natrętnie w ucznia, gestykujący dla podkreślenia ważnych fragmentów wypowiedzi, odbierany jako pewny siebie, ale bez elementów nonszalancji, arogancji. Swoją postawą może wywoływać u uczniów chęć do nauki przedmiotu, którego uczy nauczyciel, skupienie uwagi na lekcji, zainteresowanie, zachęcenie do większego wysiłku, serdeczny i życzliwy stosunek do swojej osoby, zdyscyplinowanie uczniów, chęć częstszych kontaktów i rozmów.

Dbłość nauczyciela o nie stresowanie uczniów mową ciała: uśmiech lub pogodny wyraz twarzy, spokojne ruchy, otwarta postawa ciała, odpowiednia gestykulacja, ciepła barwa głosu, uważne, łagodne spojrzenie kierowane na każdego ucznia przynajmniej raz dziennie; brak maski będzie miało znaczenie w tworzeniu miłego nastroju podczas lekcji, przyjacielskiego, pełnego szczerego zrozumienia i zaufania w odniesieniu do nauczyciela, znajdzie to swoje odbicie w uzyskiwaniu odpowiednich wyników w nauce, a co za tym idzie wpłynie na lepsze efekty w pracy dydaktyczno-wychowawczej. (Hamer H., 1997)

Nauczyciel o dobrych umiejętnościach pozawerbalnego komunikowania się, świadomy oddziaływania językiem własnego ciała na wychowanków, posiada większe możliwości zainteresowania młodzieży nauką, wzbudzenia w niej

aktywności do uczestnictwa w procesie uczenia, nawiązania z nią partnerskich relacji, w wykształceniu w niej korzystnych cech osobowości.

Do tej pory nie analizowano znaczenia "mowy ciała" nauczyciela w jego codziennej pracy z uczniami podczas lekcji, a więc jednego z ważnych elementów cech osobowości nauczyciela.

Na polskim rynku coraz częściej ukazuje się literatura dotycząca komunikacji pozawerbalnej (Thiel E., Collins A., Bierach A. J., Pease), jej zastosowania w różnych kręgach zawodowych. Niestety w dużym stopniu są to jedynie tłumaczenia obcojęzycznych pozycji książkowych, opartych na badaniach przeprowadzanych w innych krajach, nie dotyczących bezpośrednio szkolnictwa.

W związku z powyższym, niezbędne wydaje się rozpoznanie od dawna dostrzeganego, ale niedocenianego, wciąż relatywnie nowego problemu jakim jest, rola i znaczenie komunikacji pozawerbalnej nauczyciela.

Wartościowe wydaje się przeprowadzenie badań na terenie polskich szkół, obejmujących swą tematyką komunikację pozawerbalną nauczyciela i jej wpływ w pracy dydaktyczno-wychowawczej z uczniami, które zostały podjęte przez autorkę.

W toku kształcenia kadr nauczycielskich należy zwracać uwagę, podkreślać i uświadamić przyszłym nauczycielom znaczenie komunikacji pozawerbalnej w ich pracy, wprowadzić obowiązkowe szkolenia i treningi z zakresu posługiwania się mową ciała, aby w celowy i zamierzony sposób mogli wykorzystywać ten właśnie kanał przekazywania informacji w celu świadomego oddziaływania i wpływania na zachowanie młodzieży w czasie lekcji, na jej stosunek do nauczycieli, do nauki, wreszcie na osiąganę wyniki w nauce.

BIBLIOGRAFIA

Pease A.: Język ciała. Kraków 1997.

Gillen T.: Asertywność. Warszawa 1997.

Hamer H.: Jak zwiększyć skuteczność porozumiewania się z ludźmi?, "ABC Doradcy przedmiotów zawodowych", Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 1997, z. 60.

Hamer H.: Klucz do efektywności nauczania, Veda, Warszawa 1997.

Domachowski W.: Psychologia społeczna komunikacji niewerbalnej, Edytor, Toruń 1993.

Jakubowska U.: Dyscyplinowanie i ocenianie uczniów w szkole partnerskiej, Problemy Opiekuńczo Wychowawcze 1994, nr 4.

Jakubowska U.: Dyscyplinowanie i ocenianie uczniów w szkole partnerskiej, Problemy Opiekuńczo Wychowawcze 1994, nr 4.

SUMMARY**THE SIGNIFICANCE OF THE NON-VERBAL COMMUNICATION BETWEEN THE TEACHER AND THE PUPILS IN CLASS AN OUTLINE OF THE ISSUE**

The educational process is a process of communication between the teacher and the pupils. Teachers mostly see communication as the use language for verbal communication, which also influences their mutual relationship, forgetting the language of their bodies. Using the channel of non-verbal communication is quite significant in the educational process.

Non-verbal signals have a five times stronger impact on a group of recipients than verbal signals. It is a fact that teachers should be aware of. If there is a dissonance between verbal and non-verbal signals, then the latter are accepted as more convincing. Non-verbal communication is often judged as more trustworthy than verbal communication because non-verbal signals are not so easily faked.

Pupils often draw correct conclusions about their teacher on the basis of the information obtained from non-verbal signals. So one should be aware of the fact that non-verbal communication is quite important and is noticed by the pupils.